

2 Қаржылық болжау: негізгі ұғымы мен мазмұны

Адамдарды болашақтың бейнесін көруге мәжбүр ету-қысқа мерзімді жоспарларды орындау кезінде шешуге тура келетін проблемалардан әлдеқайда жоғары деңгейдегі міндет. Сондықтан, көшбасшының маңызды міндеті-адамдардың сеніміне ие болу, олардың сөздеріне құлақ асу

Джон Коттер

Мақсаты: қаржылық болжаудың негізгі ұғымдарымен, мәнімен, мазмұнымен және әдістерімен таныстыру

Жоспары:

2.1 Қаржылық болжау: негізгі түсінігі, мазмұны, маңызы мен міндеттері

2.2 Қаржылық болжау әдістері

2.3 Экономикасы дамыған елдерде ұзақ мерзімді болжаудың ерекшеліктері

2.1 Қаржылық болжау: негізгі түсінігі, мазмұны, маңызы мен міндеттері

Болжам (грек *prognosis*)-белгілі бір уақыт кезеңіне байланыстыруды ескере отырып, болашақта қандай да бір құбылыстың, объектінің, процестің ықтимал күйі туралы ғылыми негізделген болжам, жорамал, пікір.

Ол болашақ жоспарларды әзірлеу үшін негіз болып табылады.

Болжам - нақты және экономикалық тұрғыдан тиімді шешім іздеуді көрсететін құжат.

Болжау - бұл табиғат заңдарын, қоғамның дамуын, әлемдік және ұлттық экономикаларды білу және пайдалану негізінде логикалық ойлауды қалыптастыру үдерісі.

Қаржылық болжау-бұл қаржылық операцияларды жүзеге асыруға байланысты болжамдарды жасау және іске асыру процесі.

Болжаудың негізгі мақсаты болашақта экономиканы (аймақты, өндірісті, кәсіпкерлікті) дамыту үрдістерін анықтау және осы процеске ықпал ететін факторларды бағалау болып табылады.

Болжаудың негізгі ұғымдары:

- болжам нұсқасы- бұл ықтимал топты құрайтын болжамдардың бірі;
- болжау объектісі - кәсіпорын қызметіне бағытталған процестер, құбылыстар мен оқиғалар;
- болжау нысаны - бұл болжамды дамытатын ұйым, кәсіпорын, мекеме немесе жеке тұлға;
- болжау әдісі - болжау объектісін зерттеу әдісі;
- болжамды тұтынушы - бұл болжамның нәтижелерін пайдаланатын

ұйым, кәсіпорын, мекеме немесе жеке тұлға;

- болжамдық фон - болжау объектісіне қатысты сыртқы және ішкі жағдайлардың (факторлардың) жиынтығы.

Қаржылық болжам - болашақта бизнестің субъектілерінің және билік органдарының қаржыларын дамытудың нақты болашағын, келешекке қаржы ресурстарын пайдалану көлемдері мен бағыттары туралы ғылыми негізделген болжамдарды зерттеу.

Қаржылық болжамдау жоспарлау алдында болуы және көптеген нұсқаларды бағалауды жүзеге асыруы тиіс (тиісінше макро - және микродеңгейлерде қаржы ресурстарының қозғалысын басқару мүмкіндігін анықтау) (7-сурет).

Сурет 7 - Мемлекеттік стратегиялық жоспарлау мен болжаудың мәні мен мазмұны

Мемлекеттік реттеуде *индикативтік жоспарлау (болжау)* маңызды орын алады, оның процесінде экономиканың қалаған дамуының жалпы контуры айқындалады.

Оның ажырамас бөлігі индикативтік қаржылық жоспарлау болып табылады, оның басты мақсаты - болжамды дамуды қамтамасыз ету үшін қаржы ресурстарының болжамды көлемін және бағыттарын айқындау.

Индикативтік қаржы жоспарлары мемлекеттік секторға ғана міндетті сипатқа ие, ал меншіктің басқа нысандарындағы секторлар үшін ұсынылатын сипатқа ие.

Соңғысы экономикалық құралдарды - реттелетін бағаларды, субсидияларды, кредиттерді, салық мөлшері мен жеңілдіктерді, жедел амортизацияны пайдалану жолымен қол жеткізіледі.

Маңызды индикаторлар: валюта бағамы, инфляцияның болжамды деңгейі, Ұлттық банктің қайта қаржыландыру мөлшері амортизациялық аударымдар нормалары болып табылады.

Индикативтік жоспар экономикалық процестерді ғылыми негіздеп көрсетуге және экономика мен қаржы дамуының жекелеген параметрлерін барабар келісуге, оларды дамудың ұзақ мерзімді үрдістеріне сәйкес қажетті арнаға жіберуге тиіс:

біріншіден, әртүрлі жүйелер, көрсеткіштер (табиғи-заттай және құндық теңгерімділік, бағаны тұрақтандыру, кірістер мен шығыстардың сәйкестігі, төлем балансы мен т. б. тепе-теңдігі) бойынша экономикалық тепе-теңдікті сақтау қажеттілігі;

екіншіден, *индикативтік жоспар* ұлттық шаруашылықта, оның ішінде инвестициялар жолымен қажетті құрылымдық өзгерістерді қамтамасыз етуі тиіс.

Индикативті жоспарлаудың басымдықтарының тізбесі:

- экономикалық және әлеуметтік саясат бағыттарынан-бұл дамудың сәйкессіздігін жою, инвестициялық қызмет, өндірісті жаңғырту, өнімнің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету болуы мүмкін;

- ғылым, білім беруді дамыту;

- тұрғын үй құрылысы;

- әлеуметтік түрлендіру және басқалар.

Индикативтік жоспарлау жергілікті деңгейде де жүзеге асырылады. Мұнда сондай-ақ мемлекеттің, аумақтың, шаруашылық жүргізуші субъектілердің (кәсіпкерлер) келісілуі мен мүдделері міндетті.

Қаржылық жоспарлардың көрсеткіштерін ғылыми негіздеу үшін жүзеге асырылатын және болжамды кезеңге арналған қаржыны дамыту тұжырымдамасын әзірлеуге ықпал ететін *қаржылық болжаудың негізгі мақсатына* қаржы ресурстарының болжамды көлемін бағалауды және шаруашылық жүргізу субъектілерінің, мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметін қаржылық қамтамасыз етудің артық нұсқаларын айқындауды жатқызуға болады.

Қаржылық болжаудың міндеттері:

- материалдық - заттық және қаржылық-құндық пропорцияларды келешекте макро-және микро деңгейде байланыстыру;

- болжанатын кезеңге шаруашылық жүргізуші субъектілер мен билік субъектілерінің қаржы ресурстарын қалыптастыру көздері мен көлемін айқындау;

- шаруашылық жүргізуші субъектілер мен билік субъектілерінің қаржылық ресурстарды пайдалану бағыттарын оларға әсер ететін ішкі және

сыртқы факторларды ескере отырып, қаржылық көрсеткіштердің үрдістері мен серпінін талдау негізінде болжанатын кезеңге негіздеу;

- мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдары, шаруашылық жүргізу субъектілері қабылдаған шешімдердің қаржылық салдарын анықтау және бағалау.

Қаржылық болжамдардың түрлері:

1. *Қысқа мерзімді болжамдау* (жиынтық қор индекстері, валюта бағамдары, орташа өлшенген табыстылықтар, мөлшерлемелер, фьючерстік келісім-шарттардың баға белгілеулері және т.б.).

Қысқа мерзімді болжамдау кезінде аптаның соңғы жұмыс күнінің осы сауда-саттығына негізделген болжам жасалады.

2. *Орта мерзімді болжау* қаржы нарықтарының дәл сол көрсеткіштері мен индикаторларының деректеріне негізделеді.

Орта мерзімді қаржылық болжамдардың нысаны пайдаланылатын индикаторларға байланысты әртүрлі болуы мүмкін.

3. *Қаржы нарықтарын ұзақ мерзімді болжау* (бір жылдан астам тереңдікте) іргелі және техникалық талдаудың нақты деректеріне ғана емес, сондай-ақ қаржы нарықтарындағы оқиғалардың неғұрлым күтілетін дамуы туралы және жаңа үрдістердің пайда болуы, не ескілердің күшеюі туралы хабардар ететін кейбір шамаларды бағалауға негізделеді.

Қаржылық болжаудың қаржылық жоспарлаудан айырмашылығы болжамдау кезінде қабылданатын шешімдер мен сыртқы факторлардың ықтимал болашақ қаржылық салдарлары бағаланады, ал жоспарлау кезінде компаниялар, ұйымдар, әкімшілік-аумақтық бірлік және тұтастай алғанда ел болашақта қол жеткізуге ұмтылатын қаржылық көрсеткіштер тіркеледі.

Қаржылық болжау ұйымды, жеке әкімшілік-аумақтық бірлікті, тұтастай ел дамуының әртүрлі нұсқаларын әзірлеу, оларды талдау және негіздеу, жоспарлау субъектілерінің іс-қимыл сипатына байланысты белгілі бір мақсаттарға қол жеткізудің ықтимал дәрежесін бағалау жолымен жүргізіледі. Бұл екі түрлі *әдіснамалық тәсілмен* жүзеге асырылады:

- бірінші тәсіл шеңберінде болжам қазіргі таңда болашаққа белгіленген себеп-салдарлық байланыстар негізінде жүргізіледі;

- екінші тәсілде болжау болашақ мақсат пен қозғалыс бағдарларын анықтау болып табылады, онда мүмкін оқиғалар тізбегі және болашақта берілген нәтижеге қол жеткізу үшін қажетті шаралар, ұйымның, әкімшілік-аумақтық бірліктің және жалпы елдің қазіргі даму деңгейіне қарай өрістетіледі және зерттеледі.

2.2 Қаржылық болжау әдістері

Қаржылық болжау әдісі әр түрлі ақпараттардың шығындарымен және көлемдерімен ерекшеленеді: болжамды әдіс неғұрлым күрделі болса, онымен байланысты шығыстар және онымен алынған ақпараттар саны артады. Болжамдардың жіктелуі 4-кестеде келтірілген.

Кесте 4 - Болжамдардың жіктелуі

Жіктеу сипаттамасы	Мазмұны
1. Болжаудың көкжиегіне байланысты:	- қысқа мерзімді болжам - бір жылдан 3 жылға дейін;
	- орта мерзімді болжам - 5-7 жылға;
	- ұзақ мерзімді болжам - 10-15 жылға дейін.
2. Болжаудың түрлері бойынша:	- <i>Іздестіру</i> - бүгінгіден болашаққа болжау әдісі, болжау бүгінгі күні қол жетімді ақпарат негізінде басталады және біртіндеп болашаққа (дәстүрлі және балама) енеді.
	- <i>интуитивті</i> - болашақтың шығармашылық көзқарасына негізделген, синоптимистің субъективті білімі, оның интуициясы;
	- <i>нормативтік</i> , оның шеңберінде болашақ кезеңге арналған жалпы мақсаттар мен стратегиялық бағыттар айқындалады, содан кейін менеджерлер осы мақсаттарға негізделген кәсіпорынның қаржылық дамуын бағалайды.
3. Болашақ оқиғалардың ықтималдылығының дәрежесіне қарай:	- <i>нұсқалардың</i> болжамдары болашақ ортаны айтарлықтай белгісіздікке негізделген және, демек, бірнеше даму нұсқаларының болуы.
	- <i>инвариантты</i> болжамдар - болашақ оқиғаларды дамытудың бір ғана нұсқасын қабылдайды;
4. Нәтижелерді ұсыну арқылы:	- <i>аралық</i> болжам - болжамды индикатордың мәндерінің диапазоны белгілі бір интервал қабылданатын болашақтың болжауы.
	- <i>тармақ</i> болжамы - бұл даму нұсқасы болжамды индикатордың жалғыз мәнін қамтиды;

Қаржылық болжамдау процесінде жоғарыда келтірілген жіктемеге байланысты қаржылық көрсеткіштерді есептеу үшін мұндай ерекше әдістер пайдаланылады (5-кесте).

Кесте 5 - Қаржылық болжау әдістері

Әдістер	Сипаттамасы
1	2
<i>Математикалық модельдеу</i>	қаржылық болжам көрсеткіштеріне әсер ететін көптеген өзара байланысты факторларды есепке алуға, өндірістік, әлеуметтік-экономикалық дамудың қабылданған тұжырымдамасына және қаржы саясатының мақсаттарына сәйкес келетін болжам жобасының бірнеше нұсқаларынан таңдауға мүмкіндік береді
<i>Эконометриялық болжау</i>	экономикалық теория және статистика принциптеріне негізделген: болжам көрсеткіштерін есептеу болжамдық факторлар ретінде әрекет ететін бір немесе бірнеше экономикалық ауыспалы болған кезде статистикалық бағалау коэффициенттері негізінде жүзеге асырылады; қаржылық болжам көрсеткіштеріне әсер ететін бірнеше ауыспалы өзгерістерді бір мезгілде қарастыруға мүмкіндік береді. Эконометриялық модельдер қаржылық процестерге әсер ететін факторлардың өзгеруіне байланысты көрсеткіштер серпінін белгілі бір дәрежеде сипаттайды.

1	2
<i>Сараптамалық бағалау әдісі</i>	- белгілі бір мәселе бойынша сарапшы-мамандардың бағалауын жалпылау және математикалық өңдеу. Бұл әдістің тиімділігі сарапшылардың кәсібилігі мен құзыреттілігіне байланысты. Мұндай болжау жеткілікті нақты болуы мүмкін, алайда сараптамалық бағалар субъективті сипатқа ие, сарапшының "сезіміне" байланысты және әрдайым ұтымды түсінік бермейді.
<i>Тренд әдісі</i>	- кейбір кірістер мен шығыстар топтарының тек уақыт факторына тәуелділігі өзгерістердің тұрақты қарқынына (тұрақты өсу қарқынының трендіне) немесе тұрақты абсолютті өзгерістерге (сызықтық уақытша трендке) негізделеді. Бұл әдістің кемшілігі экономикалық, демографиялық және басқа да факторларды елемей болып табылады.
<i>Сценарийлердің дамуы</i>	- ғылым мен объективтілікке әрдайым мән бермейді, оларда әрдайым саяси артықшылық, жекелеген лауазымды тұлғалардың, инвесторлардың, меншік иелерінің артықшылық әсері сезіледі, бірақ бұл қандай да бір саяси уәделерді іске асырудың салдарын бағалауға мүмкіндік береді.
<i>Стохастикалық әдістер</i>	- қолданылатын деректер мен болжамдық қаржылық көрсеткіштер арасындағы болжамның да, байланыстың да ықтималдық сипаты. Нақты қаржылық болжамды есептеу ықтималдығы болжамдау кезінде пайдаланылатын эмпирикалық деректердің көлемімен анықталады.

Қаржылық болжамдау нәтижесі болашақ дамудың ықтимал бағыттары мен қаржы жүйесінің, оның жекелеген салалары мен қаржы қатынастары субъектілерінің жай-күйі туралы ғылыми негізделген болжамдар жүйесін білдіретін қаржылық болжам жасау болып табылады.

2.3 Экономикасы дамыған елдерде ұзақ мерзімді болжаудың ерекшеліктері

Болжамдаудағы көшбасшы АҚШ болып табылады. АҚШ-та болжау экономикалық теорияның, математикалық әдістердің және электрондық-есептеу техникасының соңғы жетістіктерін пайдалана отырып, экономиканы реттеудің маңызды нысандарының бірі болып саналады(6-кесте).

Кесте 6 - АҚШ-та болжаудың негізгі сипаттамасы

Көрсеткіштер	Сипаттамасы
1	2
Болжамдық әзірлемелерді түрлі деңгейдегі мемлекеттік бөлімшелер, зерттеу ұйымдары, коммерциялық болжамдық фирмалар, орындайды.	Әлемдік деңгейдегі экономика, жекелеген елдер мен елдер топтарының дамуы, тұтастай алғанда АҚШ экономикасы, оның салалары, Штаттары, округтері, графтық пен қала аудандары, жекелеген фирмалар, тауар нарықтары болжануда..

21	2
Болжамды әзірлемелер туралы ақпарат ағынының кеңдігі	Экономикалық болжау бойынша ондаған ғылыми конференциялар ұйымдастырылады. Жыл сайын болжау бойынша Халықаралық симпозиум өткізіледі, ол екі мыңға дейін қатысушыларды тартады. "Болжамды индустрия"термині пайда болды. Болжамдық зерттеулер тереңдей түседі, әртүрлі әдістер мен ЭЕМ-нің жаңа құралдары қолданылады.
Макроэкономикалық болжамдар бес негізгі әдістің көмегімен әзірленеді	сараптамалық бағалау әдістері, экономикалық индикаторлар, динамикалық қатардың модельдері, эконометриялық модельдеу, "шығындар – шығару" моделі.
Болжалды зерттеу ұйымының үш деңгейі	- мемлекеттік реттеу жүйесінде; - фирма ішіндегі; - коммерциялық болжау. Мемлекеттік реттеу деңгейінде мемлекеттік бөлімшелердің екі негізгі түрі бөлінеді: федералдық және Штаттар; жергілікті билік органдары.
АҚШ-та болжау	коммерциялық қызметтің саласы ретінде қалыптасады және қызмет атқарады.
Макроэкономикалық деңгейде Федералдық Үкіметтің басты болжамдық әзірлемелері үш ұйымда шоғырланған:	Экономикалық кеңесшілер кеңесі, Федералдық резервтік жүйе (ФРЖ) және әкімшілік-бюджеттік басқару (ӘБУ) Басқарушылар Кеңесі. Үкіметтің экономикалық саясатын әзірлеу үшін арнайы орган – Экономикалық кеңесшілер кеңесі құрылды.

Болжамдық әзірлемелерді түрлі деңгейдегі мемлекеттік бөлімшелер, зерттеу ұйымдары, коммерциялық болжамдық фирмалар, жеке өнеркәсіптік, банктік және сауда корпорациялары орындайды. *Өңірлік және салалық болжауды кеңінен дамыту* ұлттық өндірісті реттеу жөніндегі жалпы мемлекеттік болжамдар мен бағдарламаларды нақтылауға және оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Стратегиялық жоспарлау федералдық деңгейде стратегиялық жоспарларды, штаттарды және ұйымдарды (фирмаларды) әзірлеуді қамтиды. Стратегиялық жоспарды әзірлеушілер фирма үшін ықтимал қатерлерді анықтау үшін ұйымға, елге қатысты сыртқы факторларды бақылайды (7-кесте).

Кесте 7 - АҚШ-та болжау кезінде қарастырылатын факторлар

Факторлар	Сипаттамасы
1	3
Технологиялық	технологиялық жаңару үшін өте маңызды болып табылатын сыртқы ортадағы технологиядағы өзгерістерді ескеру қажет.
Экономикалық	жұмыспен қамту деңгейін, инфляцияны, салық ставкаларын, шетелде АҚШ долларының тұрақтылығын бағалауды қамтиды.

1	3
Бәсекелестік	бәсекелестің іс-әрекеттерін анықтауды болжайды: бәсекелес не қозғайды, ол не істей алады.
Политикалық	ұйым басшылығы жергілікті органдардың, штаттың және Федералдық Үкіметтің нормативтік құжаттарын, ұзақ мерзімді салымдарды қаржыландыру үшін Федералдық Үкіметтің және штаттардың кредиттерін, жұмыс күшін жалдау бойынша шектеулерді және несие алу мүмкіндігін, басқа елдерге қарсы бағытталған немесе басқа елдермен жасалған сауда тарифтері бойынша келісімдерді және т. б. қадағалауы тиіс.
Халықаралық	айырбас бағамының өзгеруі, елдердегі саяси шешімдер
Нарықтық	нарықтық сыртқы орта өзгермелі елдің де, ұйымдардың да (бәсекелестік, елдің, халықтың табыстары және т.б.) тұрақты мазасыздану саласы болып табылады.

АҚШ үшін *стратегиялық жоспарлау тән, оның мәні ұлттық экономиканы дамытудың басты басымдықтарын таңдаудан тұрады, оларды іске асыруда мемлекет жетекші рөл атқарады.* Стратегиялық жоспарлау шеңберінде қоғамға баруға тура келетін жолдар анықталады, басқа да маңызды мәселелер шешіледі:

- қандай нарықта әрекет ету жақсы?
 - қандай жаңа технологияны игеру керек?
 - еліміздің әлеуметтік бірлігін қалай қамтамасыз етуге болады?
 - экономика секторы мен қоғамдық құрылымдарға сүйену керек пе?
- Мұның бәрі барлық басқару шешімдерінің негізін қамтамасыз етеді.

Болжаудың маңыздылығын атап өте отырып, американдық экономист О. Моргенштерн экономикалық теория оның барлық түрлерінде, сайып келгенде, болжамдарды құруға арналғанын атап өтті. Қазіргі кезеңде ертеңгі күнді жақсы көруге және негізделген шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін сенімді болжауды қамтамасыз етуге көп көңіл бөлінеді. Сондықтан *болжаумен АҚШ-тың көптеген университеттері мен институттарында айналысады.*

Жапонияда барлық ірі фирмалардың жоспарлы бөлімдері бар; жоспарды дайындау орталықтандырылған, жоспарлау жоғарыдан төмен жүзеге асырылады. Жоспарлаудың *уақытша* көкжиегі әдетте бес жылға тең, болжамдау көкжиегі – он бес жылға тең. Көптеген жағдайларда жоспарлау процесі *төрт кезеңді* қамтиды: алғышарттарды тұжырымдау, проблемаларды нақтылау, ұзақ мерзімді стратегия, орта мерзімді және қысқа мерзімді жоспарлар. Әсіресе, Жапонияда, Франциядағы сияқты, жалпыұлттық болжамдау жүйесі бар, кейде оны *индикативті жоспарлау* деп атайды.

Жапониядағы жалпы мемлекеттік болжау мен жоспарлаудың ерекшелігі әлеуметтік-экономикалық болжамдар жүйесін, жоспарлар мен ғылыми-технологиялық бағдарламаларды нарықтық экономиканы үкіметтік реттеу құралы ретінде пайдалану болып табылады. Әлеуметтік-экономикалық процестерді болжау және жоспарлау мәселелерімен Үкімет жанынан құрылған Экономикалық кеңес, экономикалық жоспарлау басқармасы, сыртқы сауда

және өнеркәсіп министрлігі (ССӨМ), ғылым және технология басқармасы айналысады.

Соңғы жылдары ЕО елдері стратегиялық көпжылдық тәсіл негізінде жыл сайынғы меншікті бюджет процесін әзірлеуге көшті. *Ұзақ мерзімді бюджеттеудің барлық тәсілдері үшін ортақ ағымдағы жылдан кейін бірнеше жылға кірістер мен шығыстарды болжамды бағалауды енгізу болып табылады, бұл ретте ұзақ мерзімді бюджетпен байланысты тәжірибе елден елге айтарлықтай ерекишеленеді.* Болашағы бар бюджетті құруға қатысты көзқарастар әртүрлі саяси мақсаттарға және белгілі бір бюджеттік мекемелерге байланысты болғандықтан, Еуропа үшін оңтайлы әдісті орнатуға тырыспайды. Мұнда Германия мен Франция-екі қарама-қарсы жағдайы бар елеулі айырмашылықтары бар екі ел үшін табысты болған ұзақ мерзімді *бюджеттік болжамдау* тәсілдеріне шолу ұсынылған.

Германияда бюджет процесі орталықсыздандырылған, ал үкімет тарапынан макроэкономикалық болжау үшінші тарап сарапшылар ұйымдарының қатысуымен жүзеге асырылады, ал Францияда бүкіл үдеріс, оның ішінде болжау міндеттері Қаржы министрлігі тарапынан жүзеге асырылады. Бұдан басқа, ЕО – *Маастрихт шарты* және онымен байланысты *"Тұрақтылық пен Даму пактісі"* (ТДП) – еуроаймаққа қатысушы екі ел де жалпы мемлекеттік басқару секторы үшін салынған фискалдық параметрлерді сақтауы тиіс. ЖІӨ-нің 3% - ында жыл сайынғы тапшылық пен ЖІӨ-нің 60% - ына дейінгі жалпы борыш үшін жоғары шектеулер белгіленді. ТДП сәйкес мемлекет теңдестірілген бюджетке ұмтылуға және осы мақсатты көрсеткіштердің орындалуын көрсететін тұрақтылық пен өсуді қамтамасыз етудің жыл сайынғы бағдарламаларын әзірлеуге тиіс.

Германия салық пен бюджет ашықтығының жоғары деңгейіне қол жеткізді. Бюджетті басқару толыққанды, дәл және мұқият жүзеге асырылған заңдар мен нормативтік актілерге сәйкес жүзеге асырылады. Германиядағы фискалдық жүйе өте орталықсыздандырылған болса да, мемлекеттің түрлі деңгейлері айтарлықтай автономияға ие болса да, рөлдер мен жауапкершіліктерді нақты бөлу бірдей құқықтық шеңберде жүзеге асырылады.

Жалпы мемлекеттік басқару секторы үшін *біріктірілген болжамдар* ("жалпы үкімет") әртүрлі көздерде, мысалы, тұрақтылық пен өсу бағдарламалары шеңберінде жарияланады, ал жалпы Үкіметтің егжей-тегжейлі фискалдық болжамдарын ресми орта мерзімді қаржы жоспарымен танысып алуға болады.

Францияда Қаржы министрлігі әдетте экономика министрлігімен бір топқа біріктіріледі. Фискалдық Заңнама департаменті салық-бюджет саясатын әзірлеуге жауап береді. Салық жинау функциясы 80 мың салық агенттері тікелей салық салумен және жалпыеуропалық ҚҚС-мен айналысатын салық жөніндегі бас директорат пен бас акциздік директорат арасында бөлінген.

Салықтарды жинау функциясы 80 мың салық агенттері тікелей салық салу және еуропалық ҚҚС және Акциздік аккредиттеу дирекциясы айналысатын Салық басқармасы арасында бөлінеді: онда 19 мың агенттер кеден баждары мен ЕО-ның ҚҚС болып табылмайды.

Мемлекеттік бюджетті Бюджеттік дирекция 250 данадан дайындайды және басқарады, ал бюджетті есепке алу және қаржылық атқаруды мемлекеттік бухгалтерия дирекциясы жүзеге асырады. 56 мың агенттері бар бұл дирекция жергілікті билік органдарының жазбалары мен қазыналарын сақтауға да жауапты. Қазынашылық дирекциясы мен болжау жөніндегі дирекция екі министрліктің ортақ игілігі болып табылады. Қазынашылық департаменті мемлекеттік борыш пен сыртқы қаржылық қатынастар үшін бөлек жауап береді. Болжау жөніндегі дирекция ірі экономикалық үрдістерді қарайды.

Көпжылдық шығыстағы бағдарламалау жалпы мақсаттағы қаржылық мақсаттарға байланысты макроэкономикалық болжамдардың сенімділігін талап етеді және болашақ қорлардың сенімді болжамдары болар еді. 1920 жылдан бастап, статистикалық серияларға негізделген экономикалық циклдарды сипаттау және болжау бойынша кейбір елдер кейбір елдерді мемлекеттік статистикалық агенттіктердің қызметін кеңейтуге немесе қысқа мерзімді экономикалық талдауды жүргізу үшін жаңа институттарды құруға әкелді. *Елдің әкімшілік және ғылыми кеңістігінде экономикалық болжаудың мазмұны, стилі және маңызы мемлекеттің рөлін, әсіресе ғылыми-техникалық тәжірибе тұрғысынан жақсы түсінік береді.* Көптеген даулар тудыратын осы мәселелерді шешу әдістері әзірленді. Қазіргі уақытта жүзеге асырылатын үш әдіс, әрине, бір-біріне тән емес, бірақ әр елдің әрқайсысында жиі және бір-бірімен ерекшеленеді (8-кесте).

Кесте 8 - Салықтық-бюджеттік нысаналы көрсеткіштерге байланысты макроэкономикалық болжамдардың сенімділік әдістері

Әдістер	Сипаттамасы
қысқа мерзімді экономикалық талдау әдісі	- жыл ішіндегі қатарларды зерттеу, әдетте ай сайын, 50-ші жылдардан бастап бұл әдіс кәсіпорын басшыларының сенімділігін зерттеумен толықтырылды. Осы тәсілдің дұрыстығы "сапалы" болып табылады және бухгалтерлік баланстармен де, экономикалық үлгілеумен де бекітілмейді.
«Ұлттық шоттар» әдісі	- жыл сайынғы Ұлттық шоттарды жүргізуді білдіреді, олар содан кейін "экономикалық бюджеттерді" немесе орта мерзімді болжамдарды жасау үшін ағымдағы және болашақ жылға "жобаланады". Олар жүйелі және әмбебап деп саналатын ұлттық шоттар шеңберінде ұсынылған жылдық ағындардың болжамдарынан (көбінесе сараптамалық бағалауға негізделген) тұрады.
өткенде байқалған тұрақты үрдістерді эконометриялық модельдеу	- голландиялық экономист Яна Тинбергеннің есімімен байланысты. Бұл әдіс 1936 жылы Нидерландыда пайда болды және өткен ғасырдың 60-шы жылдарының соңына дейін пайдаланылған француздық жоспарлаудан өзгеше динамикалық жоспарлау үшін қолданылады.

Кейбір елдерде сараптама мемлекеттік мекемелерден тыс жерлерде (мысалы, Германия) шоғырланған; Сарапшылар университеттерде және ғылыми орталықтарда жұмыс істейді, олар мемлекеттік қаражатты алса да,

үкіметпен келісімшарттық қарым-қатынаста болады - әрқайсысы өз мақсаттарына ұмтылатын екі сектор.

Франция - бұл күрделі мысал. Ең алдымен, әлеуметтік танылған техникалық білім мен тәжірибе, тіпті ғылыми ресурстар - әрқашан ертерек (тіпті бүгінгі күнге дейін де) мемлекетке тиесілі. Олардың «тасымалдаушылары» Тулуза ұлттық политехникалық институтының прототипі болып табылатын элиталық «жетекші мектептерді» бітірген инженерлік кадрлар болып табылады. Нәтижесінде университеттер әрдайым аз рөл атқарды, бұл математикалық экономиканы оқытуда анық байқалады.

Оңтүстік Корея. Оңтүстік Кореяда мемлекеттік жоспарлау БҰҰ сарапшыларының қатысуымен 1954 жылы әзірленген Натан деп аталатын жоспардан басталды. Алайда бұл және кейінгі бірқатар жоспарлар өте жетілмеген және экономикалық даму тұжырымдамасына сүйенбеген. 60-жылдардың басында Оңтүстік Кореяның экономикасын дамытудың ұзақ мерзімді бағдарламасы (20 жыл бойы) әзірленді. Ол ХВҚ ұсынымдарына сүйеніп, экономикалық өсудің жоғары қарқынына қол жеткізу және дамушы елдердегі қоғамдық өндірістің тиімділігін арттыру экспорттық салаларды басым дамыту және әлемдік нарыққа бағдарлану арқылы мүмкін болатынын болжады.

Тұжырымдамалық жоспарда бағдарлама индустриялық дамудың жетекші өнеркәсіптік дамыған елдердің нарықтарымен байланысты жан-жақты нығайтуға бағдарлануын; экономиканың экспорттық секторын Халықаралық еңбек бөлу жүйесіне қосуды; экономиканың бәсекеге қабілетті салаларын басым түрде инвестициялауды; ішкі тұтынуды ең төменгі деңгейде қолдауды; өндірісті мемлекеттің бақылауын болжады.

Бақылау сұрақтары:

1. Болжам деп нені айтамыз? Болжам ерекшеліктері қандай?
2. Болжау мен жоспар арасындағы негізгі айырмашылықтар қандай?
3. Болжаудың мәні қандай?
4. Болжаудың негізгі міндеті қандай?
5. Мемлекеттік стратегиялық жоспарлау мен болжаудың мәнін және мазмұнын атаңыз.
6. Директивтік және индикативтік жоспарлау ерекшеліктері қандай болды?
7. Директивтік және индикативтік жоспарлауда қандай артықшылығы бар?
8. Директивалық жоспарлаудың кемшіліктері қандай?
9. Неге экономиканың қазіргі даму кезеңінде мемлекеттік жоспарлау қажет?
10. Жоспарлау пайдасына дәлелдерді атаңыз ?
11. Жоспарлар қандай белгілер бойынша жіктеледі?
12. Нарықтық экономика дамыған елдерде ұзақ мерзімді болжаудың ерекшеліктерін атаңыз.
13. Нарықтық экономикасы дамыған елдерде болжаудың иерархиялық деңгейін атаңыз.